

egyik minta Slatinán lakó munkásokat ölel fel, a másik pedig falusi lakhelyű ingázókat. Így két irányban nyomon követhető a környezetnek és sajátos feltételeinek hatása a szakmai formálódásra és alkalmazkodásra, s megismerhető a magatartás és a teljesítmény tükröződése a munkában. S megfordítva: felmérhető az ipar hatása a munkások életére a társadalmi környezetben. E célból meg fogjuk vizsgálni a mintában szereplő családok költségvetését, szabadidő-gazdálkodását, s közvéleménykutatást is végzünk.

Kutatásaink kiterjednek az ipar számára szükséges munkaerő toborzásának módszereire, beleértve természetesen az összes idetartozó vonatkozásokat, mint amilyen például a migratorikus, ingázás jellegű térbeli mobilitás. Az e jelenségekből következő társadalmi aspektusok tartalmuknál fogva élénk érdeklődésre tarthatnak számot, annál is inkább, mert tükrözik az új, meghatározó feltételeket és a szocialista ipar vonzóerejét.

Az ilyen iparszociológiai kutatások hozzásegítik a leendő szociológusokat ahhoz, hogy alaposan megismerjék az e munkaterületen felmerülő bonyolult problémákat, egyben megkönnyítik számukra az előállott különböző helyzetek tudományos megoldását.

Az ipari munka szociológiája fokozatosan elfoglalja a lehetőségei kijelölte helyet a ma gyorsan utat törő új tudomány, az *ergonómia* mellett. Azonkívül, hogy a munkaszociológia előirányozza azokat a feltételeket, amelyek között az ember munkájában elkerülheti a testi-lelki traumákat, rendeltetése még a termelést, a személyiség fejlődését befolyásoló számos problémában megoldást találni. Feladata továbbá a műszaki fejlődés társadalmi hatásainak vizsgálata.

Noha kutatásaink még kezdeti szakaszban vannak, annyit már megállapíthatunk: gazdag termés ígérkezik mind a hivatástudattól fűtött fiatal szociológusok nevelésében, mind pedig az ipari munka eleven tanulmányozása alapján levont jelentős és hasznos konklúziókban.

HENRI H. STAHL

Társadalmi mobilitás falun

Több évszázada, amióta egykori rendeltetése eljelentéktelenedett, Slatina városa lefelé csúszott a lejtőn. Egykor vámközpont az Olténiát Havasalfölddel összekötő ősi úton („a postakocsi útja!“), az Olt egyik gázlójánál. Aztán megszűnnek a belső vámok, aminek Slatina minden következményét meg szenvedi. Már csak a környező szerény vidék üzleti központja; s fontossága még ezen túl is csökken: megindul a nemzetközi forgalom a Dunán, fejlődésnek indulnak a part menti városok, s az egykori kis vámközpont nem bírja velük a versenyt.

Teljességgel új távlatok a város előtt csak néhány esztendeje bonthatóztak ki, amikor egy korszerű alumínium-üzem került ide. Egy ilyen üzemtelepítés sok következménnyel jár. Csak úgy árad az üzemi és la-

kásépítkezésekhez szükséges népesség, s végül jönnek az állandó jelleggel letelepedő ipari munkások. Slatina, a kisváros erős ipari központtá fejlődik, a nagy kiterjedésű Olt megye székhelye, amely most már jelentős falusi hinterlandba illeszkedő peremvárosi térség kialakítására is alkalmas.

Kettős viszonylatban megnyilvánuló erőteljes „városiasodási“ folyamat nekilendülésének vagyunk szemtanúi. Egyrészt városiasodik a falusi népesség: elhagyja a falvakat, beköltözik a városba. Másrészt azok a falusi tömegek is városiasodnak, amelyek továbbra is falun laknak ugyan, de városon dolgoznak, időszakos ingajáratban jönnek-mennek lakhelyüktől munkahelyükig és vissza.

A város környéki helységek ily módon lassanként „hálóhelységgé“ alakulnak, ami ugyanolyan bonyolult kérdéseket vet fel, mint magának Slatinának az átváltozása kis kereskedelmi központból nagyipari központtá.

Az ingázók családjai, amelyek továbbra is a mezőgazdaságban dolgoznak, maguk is a város hatása alá kerülnek. Először is azért, mert mindinkább szakosítják termelésüket, hogy — csak rövid ideig tárolható élelmiszertermékeikkel — megfelelően biztosíthassák a városi piac ellátását. Másodsor pedig a hatás közvetett: az ifjak városi iskolába járnak, ott sajátítják el azt a tudást, amely elengedhetetlen jövőbeli ipari tevékenységük vagy a társadalmi szolgáltatások szektorában kifejtendő munkájuk szempontjából.

Íme, a bukaresti egyetem szociológiai katedrája ezért tartja szükségesnek az áttérést a város falusi övezetének tanulmányozására is, miután — egy évig tartó tereptanulmányok során — már elkezdődött az iparosodó Slatinán zajló társadalmi folyamatok megértése szempontjából fontos adatok begyűjtése.

A térség 26 községének prospektálására már a tavaly sor került. Alaposabb munkát azokban végeztünk, amelyekről — a munkahelyükön meghallgatott ingázóktól kapott értesülésekből — kiderült, hogy leginkább a város befolyása alá kerültek. Ily módon nemcsak a térség társadalmi problematikáját sikerült nagy vonalakban felvázolni, hanem azt is meg lehetett állapítani, hogy — a „hálóhelységek“ és a város ellátási övezete szempontjából — meddig terjed a város közvetlen és közvetett hatása (szűrőpróbás anketákat is végeztünk e vonatkozásban a város élelmiszerpiacán).

Időközben az ország közigazgatási-területi megszerzésének javítására és a falusi helységek szisztematizálására vonatkozó, immár törvénybe iktatott javaslat nyomán lehetővé vált a munkaterv további konkretizálása. Már a javaslat leszögezte, hogy külön figyelmet fognak fordítani azokra a város környéki falusi helységekre, ahol a szomszédos munkásközpontokban folyó gazdasági tevékenységhez szükséges sok alkalmazott lakik. Ezeknek a helységeknél rendelkezniük kell majd megfelelő közlekedési utakkal és gyors szállítóeszközökkel, továbbá kereskedelmi, szociális-kulturális és közművesítési ellátmányokkal, hogy azok az alkalmazottak, akik mintegy 30—40 kilométeres övezetből jönnek a városokba, megfelelő létfeltételeket élvezhessenek a lakóhelyükül szolgáló községekben.

Ez a — helyesen csakis szociológiai kutatások alapján megoldható — probléma igazán nem tartozik a legkönnyebbek sorába; aspektusai bonyolultak, sokszor ellentmondók is, esetenként kell elemeznünk őket, a város és minden egyes „hálómegye” konkrét körülményeinek megfelelően.

Már a tavalyi kutatás során is sikerült nagy vonalakban tisztázni a kérdés Slatina térségében jelentkező formáinak főbb jellemzőit. Elvben két megoldási lehetőség jön számításba:

a) a falusi néptömegek városba költözése; ez esetben a beköltözőknek új, korszerű városi szolgáltatási hálózattal ellátott lakónegyedeket kellene építeni;

b) hálómegyék szervezése.

Számos tényezőtől függ a döntés a két megoldási lehetőség között; alapos számítások szükségesek annak megállapítására, hogy a két lehetőség közül melyik gazdaságosabb s társadalmi szempontból melyik hatékonyabb. Mind a városi lakásépítés, mind az úthálózat kiépítése s a megfelelő szállítóeszközök beszerzése nagy összegeket igényel. Alaposan mérlegelni kell tehát a lehetőségeket.

Persze, nem csupán könnyelési számítások döntenek el, milyen megoldást választunk, hiszen vannak más, mellőzhetetlen szempontok is. Soroljunk fel közülük néhányat:

a) A munkahely megközelítéséhez szükséges napi több tíz kilométeres út csökkenti a munka hatékonyságát: az ingázó már fáradtan lép be az üzembe.

b) Az ingázó vonakodik egész családjával a városba költözni. Felelőségének ugyanis nincs szakképesítése, és így az asszony városon nem tud elhelyezkedni. Ha viszont falun marad, a termelőszövetkezet hasznát veszi.

c) Ha mégis kívánatosabb nagyobb munkástömegek beköltözése a városba, elengedhetetlen női munkaerőt igénylő üzemek létesítése is, hogy ne következzen be a demográfiai egyensúly felbomlása, a férfiak és nők — normális családi életet lehetővé tevő — helyes számarányának a megbillenése.

Arról sem szabad azonban megfeledkezni, hogy az ingázó férfiak sokaságának ipari munkák felé irányulása a falut a legértékesebb munkaerőtől fosztja meg, hiszen távozásuk után a termelőszövetkezetekben csupán a nők, a gyermekek és az öregek maradnak.

Az ingázó munkásokkal kapcsolatban még számos probléma merül fel, így például a „társadalmi mobilitás” jelenségével összefüggő kérdések (társadalmi mobilitáson az emberek átmenetét értjük egyik társadalmi osztályból a másikba vagy — ugyanazon osztályon belül — egyik pozícióból, illetve egyik „réteg”-ből a másikba). Bizonyos számú munkás „szakmai marsrutájának” elemzéséből kitűnik a társadalmi mobilitás üteme, kiderül, hány falusi vált városivá, hány földműves lépett az ipari munkások sorába.

Igen ám, de az ingázó szociológiai arcélét nem is olyan könnyű pontosan meghatározni, ehhez már nem elegendő a „szakmai marsruta” elemzése. Mert igaz ugyan, hogy az ingázó ipari vállalatnál dolgozik, de miután hazatért, szabad óráiban, a szabadnapokon, vasárnapokon (hát

még a pihenőszabadság idején!) mezőgazdasági munkát végez, néha a helyi termelőszövetkezetben, legtöbbször azonban a háztájiban.

Így hát az ingázók egyidejűleg tartoznak a munkásosztályhoz meg a parasztsághoz is. „Paraszt-munkások“, vagy „munkás-parasztok“ (aszerint, hogy milyen egyik vagy másik munkába való integrálódásuk mértéke). Noha falun lakik és ott is dolgozik, a család ingadozik, bizonytalanodik a városi és falusi jellegű életmód között. A városi életmód befolyása annál erősebb, minél több férfi dolgozik az iparban vagy tanul városon.

Még árnyaltabbnak bizonyul a munkásnak és családjának objektív helyzete a társadalmi mobilitás szempontjából, az egyik társadalmi osztályból a másikba való átmenet során, ha figyelembe vesszük azt is, amit a szakirodalom társadalmi „réteg“-nek nevez, vagyis azt a csoportot, amelyet egyes emberek ama szubjektív érzete jellemez, hogy azonos módon fogják fel társadalmi hovatartozásukat, érdekrendszerük és céljaik közösek, egyformán értelmezik és ítélik meg a társadalmi élet értékeit.

Az ingázók többféleképpen „rétegződnek“. Van olyan, aki arra vágyik, hogy végképp városlakóvá váljék, s arra törekszik, hogy a családját is behozza; s van, aki — éppen ellenkezőleg — mindig csak arról ábrándozik, hogy egyszer majd visszatér a falujába, s ott telepszik le, legkésőbb nyugdíjazáskor, ha már korábban nem lehetséges.

A földrajzi mobilitással járó e társadalmi mobilitás kérdése azzal is bonyolódik, hogy az osztályhelyzetben és a rétegződésben bekövetkező változások kiterjednek ugyan a család minden tagjára, de nem egyforma mértékben, és nem azonos ütemben. Férj és feleség, de főként szülők és gyermekek között jelentős eltolódások mutatkozhatnak, amelyek sajátos belső dinamikához vezethetnek a családi életben; lappangó vagy megnyilvánuló családi feszültségek is keletkezhetnek. Jelzői ezek a patriarchális életmódról az újra, az éppen kikristályosodóra való átérés különböző szakaszainak.

Mindenképpen rendkívül fontos az ingázók családi életének tanulmányozása. A társadalmi mobilitás különböző szakaszai befutásának egyenlőtlen üteme különbségeket okoz a családtagok között. Az ilyen családban az asszonyok új szerephez jutnak: a falusi család-csoport tényleges fejévé válnak; ami nemcsak az ingázó férj hosszantartó távollétének a következménye; annak is tulajdonítható, hogy az asszony aktív keresővé válik, a mezőgazdasági termelőszövetkezetben végzett munkája nyomán jelentősen hozzájárul a közös családi költségvetés tételeinek a fedezéséhez. Igaz ugyan, hogy a pénzt a férj hozza, de az asszony biztosítja a család élelmiszer-alapját azokból a javakból, amelyekkel munkaegységeiért fizetnek.

A földből és az állatállományból összetevődő hagyományos hozomány funkcionális értelmének megszűnése ugyancsak megváltoztatta a család belső viszonyait és a csoport szellemiségét. A fiatalok hozománya mindinkább iskolákban szerzett szakmai felkészültségük, a lányok esetében pedig ráadás az új lakóház s a modern bútortartás, háztartási felszerelés (rádió, tévé, aragáz).

Van falun végbemenő „városiasodás“ is, amely kiváltképpen az ingázók családjait érinti, szakadatlanul gyorsuló ritmusban állítja át őket

egyik életformáról a másikra. A falu szociológusa manapság olyan problémákkal találkozik, amelyek létezéséről néhány évtizeddel ezelőtt még fogalma sem volt.

A kérdések gyakran meghaladják az ingázók mégiscsak szűk problémakörét: a falu egészét érintik.

Manapság a régi Slatina környéki falusi zóna, amely egykor a polikultúras egyéni gazdaságok gazdálkodása alapján a helyi fogyasztás követelményei szerint termelt, s csak fölöslegeit vitte a városba, a peremváros-térséggé alakulás folyamatának teljében él. A helyi mezőgazdasági termelőszövetkezetek rátértek a szakosított művelésre, amelynek központi feladatait mindinkább a teljes demográfiai növekedésben levő városi központ ellátásának biztosítása szabja meg. A helyi városközpont szükségleteit fedező, s még többletet is adó termelés biztosítása kitűnő műszaki felszerelés igényel, hogy a mezőgazdaságban szükséges munkaerő mennyisége csökkenthető legyen, s megmaradjon az ipari munkához kellő diszponibilis állomány. (A bőséges termelés termelési feltételei adóttak: az Olt völgye kedvez a zöldségtermesztésnek; kitűnőek a gyümölcsösök, nagy lehetőségei vannak a szőlészetnek; bőségesnek ígérkezik az ésszerű gabonatermesztés.) A munkapiac különböző szektorai ésszerű egyensúlyának megállapítása szaktanulmányozást igényel, mégpedig nemcsak a jelenlegi, hanem — főként — a jövőbeli helyzetre vonatkozóan.

Slatina e térségében külön szociológiai kutatás foglalkozik majd a mezőgazdasági munka — minden falusi gazdálkodásra jellemző — nem homogén ütemével, amely az évszakok általunk befolyásolhatatlan egymásra következéséből adódóan a csúcstevékenység és a stagnálás kényeszerű váltakozásaiban nyilvánul meg. A télvíz idején keletkező „holt idők” felszámolása, a téli munkanapok jobb felhasználásából adódó nagyobb kereseti lehetőségek megkívánják, hogy újra számításba vegyük bizonyos — a mezőgazdaság termékeit feldolgozó — falusi iparvállalatok létrehozásának gazdasági és szociális hatékonyságát. Slatina térségében ilyen vállalatok létesítése lehetséges, hiszen az Olt völgye a helyi fogyasztást messze meghaladó virtuális termelőkapacitású, s megvannak a feltételek az áruk gyors elhelyezésére szélesebb földrajzi környezetben. A zöldségtermesztés számottevő lehetőségeinek kiaknázása megköveteli a konzerváló és feldolgozó ipari vállalatok hálózatának kialakítását.

Csupán néhányat vázoltunk azokból a nagy problémákból, amelyekkel a nyáron folytatódó szociológiai kutatásoknak meg kell birkóznuk. Egy ilyen méretű vállalkozáshoz az operativitás önmagában nem elegendő: több évre terjedő, kitartást igénylő munkáról van szó.

A tavalyi kutatások lehetővé tették az átalakulás szakaszába jutott térség bizonyos fő problémáinak a feltárását, s ennek alapján kidolgozhattuk munkatervünket, tökéletesíthettük munkaeszközeinket. De kevés kutató dolgozik a bukaresti egyetem szociológiai tanszékén, s a terv nem sok időt engedélyez ilyen jellegű munkálatokra. Éppen ezért 1968 során valószínűleg csak két hálóműhelyt vehetünk alaposabban szemügyre: rövidre fogott „szociológiai monográfiájukat” mindenképpen össze kell állítanunk, hogy a minta-falvak kutatásának technikájában hasznosíthassuk.